

Мр ДРАГАН ТУБИЋ
Матица српска
Матице српске 1, Нови Сад, Србија
Е-адреса: dtubic@maticasrpska.org.rs

МИЛАН ЈОВАНОВИЋ БАТУТ И МАТИЦА СРПСКА*

САЖЕТАК: У раду се разматра ангажовање др Милана Јовановића Батута у оквиру деловања Матице српске. Он је од 1868. био Матичин стипендиста из фонда Саве Текелије, а његово прво дело *Здравље и најпредак наше деце* Матица је 1877. године наградила. Њен редован члан постао је 1880, а члан Књижевног одељења 1883. године. За Матицу је оцењивао рукописе њених издања и у *Лейџопису* објављивао значајне прилоге из медицинске терминологије. Матица је у едицији „Књиге за народ” издавала Батутова дела из превентивне медицине и хигијене. У *Сјоменици 1826–1926*. Батут је написао чланак о Матичином раду на здравственом унапређењу нашег народа. Она га је 1927. године изабрала за свог почасног члана. Када су се 1929. године у Матици појавили неспоразуми међу чланством истицао се као помирителј супротстављених ставова.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Милан Јовановић Батут, Матица српска, едиција „Књиге за народ”, *Лейџопис Матице српске*, здравствено просвећивање

Др Милан Јовановић Батут (Сремска Митровица, 1847 – Београд, 1940), истакнути лекар, врсни здравствени просветитељ и популаризатор медицинске науке, научник и педагог, личност која се ангажовала и на многим другим пољима, оставио је видног трага и у раду Матице српске.¹ Први

* Рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта Одељења за књижевност и језик Матице српске – *Милан Јовановић Бајбућ – живиој и дело*.

¹ Како овај рад не бисмо превише оптеретили подацима који су за нашу тему у другом плану, нећемо улазити у детаље импресивне и веома богате биографије др Милана Јовановића Батута. Читаоце упућујемо на следећа дела: В. Станојевић, „Проф. др Милан Јовановић-Батут (1847–1940). Личност и дело”, *Српски архив за целокујно лекарство*, св. 9 (1962), 883–886; М. Драгић, „Проф. др Милан Јовановић-Батут као здравствени просветитељ”, *Српски архив за целокујно лекарство*, св. 9 (1962), 889–891; В. Станојевић, „Ликови и дела истакнутих лекара од оснивања Српског лекарског друштва до данас”, у: *Српско лекарско друштво. Сјоменица 1872–1972*, Српско лекарско друштво, Београд 1972, 166–170; В. Грујић, *Милан*

забележени „сусрет” Матице и Батута датира из 1868. године, када је он као студент медицине у Бечу постао текелијанац, тј. Матичин стипендиста из фонда Саве Текелије, правника, племића, добротвора и једно време председника Матице српске. Током поменуте године у Текелијиној задужбини ослобођена су три места, па је расписан конкурс на који је стигла чак 21 молба, од којих је Књижевно одељење Матице српске предложило Скупштини на разматрање њих 13. Од предложених кандидата једногласно су изабрани Лазар А. Томановић, седмошколац у Задру, те потоњи књижевник, публициста и политичар, и Милан К. Јовановић, медицинар у Бечу, а већином гласова изабрани су један кандидат из Новог Сада и условно један из Винковаца. Младом Батуту, чије се име наводи у Матичиним документима овог периода са средњим словом, по оцу Константину, одобрен је наставак студија медицине у Бечу, иако је Матица давала пре свега стипендије за пештанске студенте. Управни одбор је у фебруару 1869. године разматрао молбе стипендиста Батута и Ристе Михајловића, још једног бечког студента и каснијег лекара и политичара, који су тражили новчану помоћ, и то први 100, а други 70 форинти „за подмирење овогодишње школарине и за најнужније књиге за II. течај”.² Обе молбе одбијене су с образложењем да је „проситељима при њиховом примању у текелијин завод изричито речено, да не могу накнаде тражити за то, што у Бечу науке слушају, даље што је једино главна скупштина власна такве накнаде одређивати, и најпоследње што проситељи још нису доказали успех у наукама, који би им могао служити као повод таквим потраживањима”.³ Током прве две године Батутовог студирања надзорник Текелијанума био је Јован Јовановић Змај, наш чувени песник и Батутов колега по основној професији с којим је касније и друговао. Забележено је како у Змајевом извештају на крају школске 1868/69. године стоји „да су сви питомци текелијини веома леп успех у наукама показали, и да су доброг владања били”.⁴ У јуну 1873. године Матичин Књижевни одбор донео је одлуку да су питомци у Бечу током студија дужни да слушају словенски језик бар један семестар, као и да су дужни да ступе у неко постојеће српско удружење за самообразовање или да сами организују неко ново удружење. Ово се односило и на Батута. Нови надзорник Исидор Павловић боравио је током лета 1873. у Бечу да на лицу места извиди како стоји ствар са тамошњим стипендистима. У његовом извештају послатом Књижевном одбору почетком августа исте године стоји да је шест питомаца, сви студенти медицине, отишло кућама не јавивши се надзорнику. Један (Ј. Велимировић) због болести мајке, четворица су накнадно изјавила да су отишла због скупоће, а један се није ни извинио. Нисмо успели да утврдимо да ли је Батут био међу оном четворицом, или овај последњи. Предложено је да, уколико буду имали добар успех на крају семестра, питомци буду укорени и опоменути да ће изгубити

Јовановић-Бајић и нација здравствена култура, Научно друштво за историју здравствене културе Југославије, Београд 1975; П. Јовић, „Милан Јовановић Батут (1847–1940)”, у: *Животи и дело српских научника*, књ. 8, Српска академија наука и уметности, Београд 2002, 3–28.

² Ж. Милисавец, *Историја Матице српске, II део, 1864–1880. Време изневерених нада и борбе за ојштанак*, Матица српска, Нови Сад 1992, 563.

³ Исто.

⁴ Исто, 564.

стипендију уколико се то понови. Батут је у извештају нарочито поменуто као један од двојице питомаца који нису положили ниједан ригорозум, али су обећали да ће то учинити до краја године. Питомцима је замерено што не похађају предавања из словенског језика и књижевности. Батут је био један од десеторице који нису били чланови ђачке дружине „Зора” у Бечу.⁵ Надзорник Павловић предложио је и да се стипендије повећају због трошкова студирања, што указује да је Батутова молба од пре четири године била оправдана.⁶ Познате су чињенице да је студирање на Медицинском факултету у Бечу било веома скупо, као и да је младог Батута у овом периоду финансијски помагала група од десет грађана Сремске Митровице. Поред тога, некако у слично време када је остао без Матичине стипендије (од 1873. није био на списку текелијанаца), украдена му је сума коју је позајмио за полагање ригорозума, па је морао да прекине студије и запосли се као наставник Велике српске православне гимназије у Новом Саду, где је радио од 1873. до 1875. године. Ту се и оженио Немицом из имућне породице, што му је помогло и да заврши студије 1878. године.⁷

У другој половини 19. века Матица српска расписивала је конкурсе на разне теме путем којих је финансирала штампање књига. Уведен је обичај да се за награде могу подносити дела и ван расписаног конкурса, што је искористио и Милан Јовановића Батут да 1876. године пошаље свој рукопис *Здравље и најредак наше деце*, у којем је развијао идеје социјалне медицине. Са Матичиним секретаром, књижевником и публицистом Антонијем Тоном Хаџићем Батут је у вези с поменутиим делом био у преписци током лета ове године. У свом писму послатом из Беча средином августа изложио је колико је труда и времена утрошено у то да се прибаве потребни подаци како би будућа књига била ваљано написана. Уз то, молио је Хаџића за што већу награду, јер би тако могао да настави са својом научном и списатељском делатношћу.⁸ За рецензенте одређени су лекари и истакнути културни радници Ђорђе Натошевић и Илија Огњановић Абуказем. Натошевић је истакао како је дело одлично написано, а Огњановић „да је дело пуно поука за народ и да би добро било кад би што пре угледало света”.⁹ На основу њихових предлога Књижевно одељење одредило је Батуту награду од 100 форинти из фонда племића и једног од Матичиних првих и највећих добротвора Јована Нака од Великог Семиклуша. Тако се 1877. године у издању новосадског књижара и штампара Арсенија Арсе Пајевића појавила ова Батутова прва књига. Критика се о њој веома похвално изражавала, а нарочито је истакнуто како је написана Доситејевим начином и Вуковим језиком. Поменуто дело је, чини се, препоручило Батута Матици да га одреди за оцењивача рукописа из пера

⁵ По свом повратку на студије, Батут је од 1876. године, ипак, узео активног учешћа у раду „Зоре”. Забележено је како је у оквиру овог друштва одржао предавање „Речи скупљене за велики речник што га уређује Даничић”, а учествовао је и у дискусијама о томе шта треба да буде задатак белетристичког новинарства. Л. Зрнић, *Српске ђачке дружине*, Штампарииа „Симеон Мироточиви”, Београд 1912, 107, 109.

⁶ Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, II, 568.

⁷ В. Грујић, н. д., II.

⁸ Рукописно одељење Матице српске (РОМС), Збирка преписке (ЗП), Милан Јовановић Батут Антонију Хаџићу, 16. VIII 1876. (инв. бр. 19.691).

⁹ Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, II, 385.

непознатог аутора *Писма о васпийању*, који јој је стигао у првим месецима 1879. године. Остаје нам непознато да ли се и како Батут одредио о делу, али је Димитрије Мита Петровић, хемичар и професор природних наука на Учитељској школи у Сомбору, дао негативан суд, што је било довољно да се награда не додели.¹⁰

Милан Јовановић Батут постао је редовни члан Матице српске 1880. године.¹¹ На скупштини одржаној у септембру ове године председник Књижевног одељења, политичар и новинар Миша Димитријевић предложио је за чланство, поред Батута, још 10 угледних културних радника, међу којима су били и Никола Ника Максимовић, адвокат и политичар из Сомбора, Никодим Милаш, ректор Богословије у Задру, Јован Грчић, професор Новосадске гимназије и Аркадије Варађанин, управник више девојачке школе у Новом Саду. Сви предложени примљени су за чланове, а уз њихов избор стављена је и напомена да се од њих „очекује [...] на по се, да ће књижевним прилозима притицати у помоћ к’ издавању друштвеног ’Летописа’”.¹²

На скупштини Матице српске одржаној 1883. године Батут је изабран за члана њеног Књижевног одељења.¹³ Он је у Матици дефинитивно био најагилнији од свог повратка из иностранства и селидбе у Нови Сад 1885, где је током боравка вршио приватну лекарску праксу, па у наредне две године до дефинитивног одласка у Београд. У ово време Матица је, како смо горе и навели, већ имала традицију расписивања конкурса за доделу награда, а пре свега за роман, драму или шаљиву игру, приповетку или новелу из српског живота. Редовно је стизало доста радова и то углавном драмских текстова. Оцену о сваком од њих давала су најчешће по двојица чланова Књижевног одељења. Тако је и Батут у другој половини 1885. године одређен, уз књижевника Милана Савића, да да оцену дела *Ново доба* песника и драмског писца Милутина Ј. Илића и *Градиња и син му Немања* адвоката и књижевника Мите Поповића.¹⁴ Батут није ниједно од ова два дела препоручио за награду, али је сматрао да би се *Ново доба* могло наградити уколико аутор поступи према његовим примедбама и преради дело. О самом аутору је рекао: „Г. Илић је по свима приликама даровит почетник у драмској вештини, па је боље да му вољу не сузбијемо”.¹⁵ С овим се сложио и Милан Савић, па је Илићу додељена награда од 100 форинти. Батуту је поверено да оцени и рукопис шаљиве игре с певањем *Пријуз*, за који је написао: „Заплет је са

¹⁰ Исто, 387–388.

¹¹ П. Малетин, „Из историје Матице српске: Књижевно одељење”, *Раг Матице српске*, бр. 10 (1974), 46.

¹² Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, II, 351.

¹³ Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, III део, 1880–1918. *На низбрцици*, Матица српска, Нови Сад 2000, 691; П. Малетин, н. д., 46.

¹⁴ У периоду од 1886. до 1930. године Батут је у *Летопису Матице српске* објавио укупно 14 радова од којих су већина прикази рукописа пристиглих на конкурсе за појединачне публикације, за сам *Летопис* или текстови позоришних представа играних у Српском народном позоришту. М. Малетин, *Садржај Летописа Матице српске 1825–1950, I део, садржај њо њисцима*, Матица српска, Нови Сад 1968, 89.

¹⁵ РОМС, Збирка рукописа (ЗР), Милан Јовановић Батут, *Сагласносћ Књижевног одељењу Матице српске*, М. 9.089; А., „Матица српска. Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1885. године”, *Летопис Матице српске*, књ. 147, св. 3 (1886), 151–155; књ. 148, св. 4 (1886), 150–154.

свим слаб. Карактери готово сви једнаки [...] Много је и неприродних ситуација. Све усиљено, заоштрено, смишљено, без живота. С тога то дело не могу препоручити за награду”.¹⁶ У току 1886. године Батут је опет оцењивао једно дело предложено за награду. Радило се о шаљивој игри *Мој џеј* аутора Мите Калића, професора, књижевника и публицисте, за којег је Батут рекао: „По свему овоме можемо с поуздањем рећи да је писац шаљиве игре ’Мој џеј’ овим комадом показао еминентан дар за комедију из нашега живота, а поред дара и достојну збиљу и савесност”.¹⁷ Рукопис је уз сагласност и другог оцењивача награђен са 150 форинти. Професор и књижевник Јован Грчић и Батут поднели су исте године Књижевном одељењу своје мишљење о трагедији *Кринка* лекара и писца Николе В. Ђорића. Обојица су била против да се поднесу рукопис награди.¹⁸ Батут се Матичиним органима јавио и на самом крају године с информацијом да је прочитао дату му на оцену приповетку из црногорског живота *Освећила сам се* аутора који се потписао са В. М. О. и за њу је истакао како је то почетнички и слаб посао, додавши на крају: „И језик и фигуре нису с оних крајева, него неки учмали калеми. Као да их је писао који књижевник из друге десетине овога века [...] С тога ја ову приповетку не могу препоручити за награду”.¹⁹ Још једном је Батут у току 1887. године одређен да оцени дело пристигло после расписане награде. Радило се о анонимно послатом рукопису горепоменутог сомборског професора и уваженог Матичиног сарадника Димитрија Мите Петровића *Начела њо којима се оцењује, и начин како да се набавља и исцрпљује њијаћа вода*. Батут није штедео похвале: „Непознати писац расправља своју тему тако поуздано и сигурно, тако убедљиво, тако основано, да му се и зналац мора поклонити [...] изјављујем, да се поносим, што ће то дело баш у нашој литератури угледати света”.²⁰ Предложио је да му се да највећа могућа награда, а Књижевно одељење је на својој седници одржаној у мају исте године доделило аутору награду од 50 дуката, узимајући у обзир и позитивно мишљење другог оцењивача, Илије Огњановића.

Батут је средином девете деценије 19. века писао и оцене чланака послатих ради објављивања у Матичином *Летопису*. Он је за спев *Монах* књижевника, јавног и културног радника Милорада П. Шапчанина изрекао бројне похвале и додао: „Завршавајући своју оцену, радујем се, што је ’Невеста Љутице Богдана’ добила рођена брата, и што је опет један диван цвет у перивоце наше лепе литературе поникао”.²¹ Предложио је награду од 150 форинти, што је и усвојено. Следеће, 1886. године, рецензирао је шаљиву игру *Преки лек* Мите Калића. О писцу је рекао: „Према овоме изгледа, да је ово

¹⁶ А., „Матица српска. Изводи... 1885. године”, *Летопис МС*, књ. 147, св. 3 (1886), 155.

¹⁷ Ж. Милисавац, *Историја Мајнице српске*, III, 61; А., „Матица српска. Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1886. године”, *Летопис Мајнице српске*, књ. 151, св. 3 (1887), 143–145.

¹⁸ А., „Матица српска. Изводи... 1886. године”, *Летопис МС*, књ. 151, св. 3 (1887), 142–143.

¹⁹ А., „Матица српска. Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1886. и 1887. године”, *Летопис МС*, књ. 152, св. 4 (1887), 138.

²⁰ Ж. Милисавац, *Историја Мајнице српске*, III, 307. А., „Матица српска. Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1887. године”, *Летопис МС*, књ. 153, св. 1 (1888), 166–170.

²¹ Ж. Милисавац, *Историја Мајнице српске*, III, 144; А., „Матица српска. Изводи... 1886. и 1887. године”, *Летопис МС*, књ. 152, св. 4 (1887), 148–154.

посао почетника у драми, али почетника који има дара и који има и неке студије. Таки посао обећава радника, који заслужује сваку пажњу. Дар и показану марљивост ваља подстаћи и охрабрити, те с тога ја држим, да ћу и литератури и позорници велику услугу учинити, ако ово дело препоручим”.²² Дело је награђено с 50 форинти. Исте године оцењивао је чланак професора, политичара и писца Живка Драговића *Теографски преглед Црне Горе*. Као услов да се аутор награди са 60 форинти предложио је измену наслова, изостављање појединих одељака, као и неке стилске и правописне корекције.²³ Чланак зоолога Моја Медића *Додатак природојисној и медицинској номенклајтури* Батут је почетком 1887. године анализирао критички и полемички, али је аутору као младом књижевнику одао признање за уложени труд и показану озбиљност у раду, иако је Медић полемисао и с Батутовим текстом о медицинској терминологији. Мада је имао доста примедба које су се највише односиле на исправке и допуне значења појединих термина, предложио је да се чланак прими за *Лейојис*, а Медић је примедбе усвојио.²⁴ Батут је дао и своју оцену рукописа *Зайиси из рукојисних и штамјаних сѣтаринских књига* које је професор, историчар и библиограф Марко Драговић сабрао и преписао на Цетињу. На основу Батутовог мишљења рад је прихваћен за штампање у *Лейојису*, а аутор је награђен с 25 форинти.²⁵

Крајем 19. века Матица српска се залагала да се очува чист „вуковски” језик, у највећој мери путем чланака у *Лейојису*. Професор Новосадске гимназије, преводилац и публициста Александар Сандић предложио је у мају 1886. године на седници Књижевног одељења да се покрене рад на припремању *Српској речника знања и науке*. У шесточланом пододбору који се бавио овим предлогом био је и Милан Јовановић Батут. Закључак је, ипак, био да се Матица не може упустити у издавање таквог речника јер „ни књижевне ни новчане прилике за сада не допуштају, да може с успехом извршити тако тежак и огроман посао”.²⁶ Други Савићев предлог, да се уз сваку свеску *Лейојиса* штампа додаток „Бранич српског језика народног” је прихваћен. План је био да десет табака ових додатака, када се сакупе, буду повезани у посебну књигу. Реализација ове идеје поверена је Књижевном одбору, а Батут је у јануару 1887. године поднео план тога додатка. Први чланак имао би поглавља: 1. Како сада стојимо?; 2. Јединство књижевног језика; 3. Чистота књижевног језика; 4. Богатство књижевног језика; 5. Лепота и достојанство књижевног језика; 6. Где треба на књижевни језик највише пазити?; 7. Шта треба радити? Књижевни одбор прихватио је овај Батутов предлог и од њега затражио да управо он напише први чланак и то у што краћем року. Ни после годину дана текст није стигао, па је замољен А. Сандић да напише чланак. Међутим, ни он није испунио поверени задатак.

²² Ж. Милисавец, *Историја Мајнице српске*, III, 147. А., „Матица српска. Изводи... 1886. године”, *Лейојис МС*, књ. 150, св. 2 (1887), 143–148.

²³ А., „Матица српска. Изводи... 1885. године”, *Лейојис МС*, књ. 148, св. 4 (1886), 136–138.

²⁴ Ж. Милисавец, *Историја Мајнице српске*, III, 147; А., „Матица српска. Изводи... 1886. и 1887. године”, *Лейојис МС*, књ. 152, св. 4 (1887), 141–145.

²⁵ А., „Матица српска. Изводи... 1886. и 1887. године”, *Лейојис МС*, књ. 152, св. 4 (1887), 145–147.

²⁶ Ж. Милисавец, *Историја Мајнице српске*, III, 255.

Септембра 1889. Матичин секретар А. Хаџић саопштио је на седници Књижевног одељења да је Батут обећао како ће до Нове године урадити и послати уводни чланак за „Бранич српскога језика”, али то се никада није догодило.²⁷

Једно од најзапаженијих Батутових ангажовања у оквиру Матице српске било је објављивање његовог знаменитог рада *Грађа за медицинску џерминологију у Лейџоису*. О мотивима за приступање овом послу он каже: „Наша медицинска терминологија је за сада тако непотпуна, да нам је и најбоља воља спутана, те никуд ни корака. Лекар и стручњак је у највећој неприлици, кад хоће да шта из своје струке а својим језиком рече и напише, па ваљда с тога и толико и ћути. Што већ мора, било у пракси или служби, изустити и напише речима и изразима, како их сам себи по туђем калупу скроји”.²⁸ Батут је сматрао да наш језик обилује терминима које треба сакупити и средити, па би се из тога материјала могла сачинити терминологија, која би, иако непотпуна, била корисна као почетак. Он је био свестан да је израда терминолошког речника за било коју струку велики посао и залагао се за заједнички рад стручњака из више научних области.

Поменути рад пристигао је у Матицу свакако пре 21. новембра 1885. године, пошто је тог дана на седници Књижевног одбора секретар Хаџић поднео извештај по којем у *Грађи* има 1.700 речи, међу којима преко 400 нових, а неких 700–800 не налазе се у речницима, већ их је аутор „прибирао из различитих списа”, при чему је свака реч протумачена „било по свом корену, било по свом туђем пореклу, по правом научном значењу латинском и немачком”.²⁹ Пошто је Батут био добро познат члановима одбора као признат стручњак и угледан сарадник, рад је примљен благонаклоно. Дат је на оцену Илији Огњановићу који га је прегледао у року од само осам дана, о њему се врло похвално изразио и препоручио да се што пре штампа.³⁰ Књижевни одбор је прихватио сугестију Огњановића и из фонда Јована Нака наградио рад највишом наградом за радове у *Лейџоису* у износу од 40 форинти по штампаном табаку, тј. 200 форинти укупно. Први део *Грађе за медицинску џерминологију* (А–Б) објављен је у књизи 146, тј. у другој свесци *Лейџоиса Мајнице српске* за 1886. годину и у њој обухватао стране 48–79, с тим што овај део садржи и увод, а речник почиње од 57. стране. Други део (В–К) штампан је у књизи 147, тј. свесци трећој за 1886, на стр. 33–78; трећи део (Л–О) у књизи 148, тј. свесци четвртој за 1886, на стр. 71–94; четврти део (П–Ш) у књизи 149, тј. свесци првој за 1887, на стр. 33–94. У четвртном делу, после пописа следи у продужетку *Догџак* који садржи још 23 речи које је Батут пронашао у међувремену, док се *Грађа* током претходних месеци штампала.

²⁷ Исто.

²⁸ М. Јовановић Батут, „Грађа за медицинску терминологију”, *Лейџоис Мајнице српске*, књ. 146, св. 2 (1886), 48.

²⁹ Ж. Милисавец, *Историја Мајнице српске*, III, 257.

³⁰ У својој оцени И. Огњановић између осталог наводи: „Речено је да већ дотадашњи рад Милана Јовановића Батута улива поверење у солидност овога подухвата, те да би се тешко могао наћи неко погоднији међу нашим писцима, који би био у стању да боље и солидније уради оно чега се Батут прихватио. А ко поближе разгледа ово дело, мора признати да је то – ’Заиста достојан почетак састављања речника медицинског’. Јер, аутор је у овај посао уложио огроман труд и напор, а знао је, уз то, разликовати добро од рђавог, и ’правог народног од уметнички скованог’ термина”. Исто, 258.

У раду се помиње обимна литература која је прегледана и кориштена, а наведени су и крајеви и области са подручја српскохрватског језика у којима је сакупљана грађа.

Матичин Књижевни одбор је веома ценио поједине прилоге у *Лейојису*, поготово уколико су они имали уметничку или научну вредност и могли бити од користи ширим слојевима. У таквим случајевима чланци су штампани засебно, а један од њих била је и Батутова *Грађа за медицинску терминологију* која је 1887. године штампана у посебној књизи у 300 примерака, од којих је 100 припало аутору, а преосталих 200 је поклоњено књижевним друштвима и истакнутим књижевним, културним и научним ствараоцима.

Нажалост, после ове Батутове озбиљне иницијативе нису се јавили посленици који би наставили његов рад на медицинској терминологији. Ни Матица српска, која је Батутовом раду преко свог *Лейојиса* дала широк публицитет, ништа није предузела у остварењу његове замисли, вероватно стога што се увидело да у њој нема квалификованих делатника који би ову идеју могли спровести у дело. Могло би се констатовати да Матица није имала материјалних могућности ни интелектуалних снага за организовање колективног и планског рада на терминолошким пројектима.

Током последње две деценије 19. века Батут је учествовао и у погребним церемонијама Матичиних чланова и сарадника. Почетком августа 1886. године у Новом Саду је преминуо Ђорђе Рајковић, учитељ и писац, Матичин службеник и члан њеног Књижевног одељења. Батут је умољен да приликом сахране буде један од четворице угледних матичара који ће ићи уз сандук с воштаницама, што је и прихватио. Када је у Будиму крајем 1891. године преминуо још један члан Књижевног одељења, већ помињани Димитрије Мита Петровић, Матица је Батута замолила да буде говорник који би одржао слово у спомен на њеног цењеног сарадника. Из нама непознатих разлога он није могао или није хтео да се прими овога задатка. Батут је јуна 1896. године заступао Матицу српску у Београду приликом погребња др Милана Јовановића Морског, професора и писца, члана Српске краљевске академије и Матичиног Књижевног одељења.³¹

Још 1873. године у Матици српској покренуто је питање издавања популарних списа за просвећивање широких народних слојева. У наредним годинама ова иницијатива разматрана је у неколико наврата на састанцима Матичиних органа, али никако није бивала спроведена у дело. У другој половини 1879. године Књижевно одељење упутило је тим поводом позив на сарадњу српским књижевницима и учењацима, али је на њега одговорило само њих осморица, и то мањи део потврдно. Међу њима је био и Милан Јовановић Батут, који је обећао сарадњу, али још није могао означити тему.³² Он је из Сомбора почетком августа писао „Славној Матици српској” и додао „Мило ми је, што сам позван и ја увршћен у признате књижевнике српске. Радосно прихватам ту лепу намеру и радићу по својој снази да је унапредим [...] Што се тиче садржине мога рада, не могу је за сада спецификовати [...] Моја је намера да књижевним својим радом унесем у народ здраву науку о

³¹ Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, III, 320, 327, 330.

³² Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, II, 375.

телесном и душевном напретку, да од појединца и породице начиним телесно здраве, разборите и моралне индивидуе, па из таквих индивидуа да се од себе склопи напредно, морално друштво – вредан, разборит и честит народ [...] Као лекар не знам кад ћу моћи бити доколан за књижевни рад. Најбоље би било кад би ми Матица определила најдужи термин”.³³ Своју чувену едицију „Књиге за народ” Матица српска напoкон је засновала 1885. године, уз помоћ завештања које јој је оставио трговац и добротвор Петар Коњевић с намером: „да донесе така поучна и забавна дела, која ће наш народ подизати и снажити морално и материјално и која ће га поучавати како да чува и негује своје здравље”.³⁴ Милан Јовановић Батут, као писац ангажован на здравственом просвећивању народа, што је постало и његово најзначајније животно дело, одлично је познавао незавидно стање здравствених и друштвених околности у нашем народу, али је нудио и начине за њихово санирање. Он је добио прилику да његови рукописи *Буквица здравља*³⁵ и *Буквица болесџи*³⁶ буду штампани одмах исте године као друга и трећа свеска „Књига за народ”. За сваку од њих одобрен му је хонорар од 100 форинти. Чак су оба ова дела 1892. године доживела и друго издање, засигурно због квалитета самих текстова, вредности и значаја тема, а вероватно и због потребе да се надоместе недостајући тиражи. У оквиру поменуте Матичине едиције појавиле су се једнако запажене и корисне Батутове књиге: као 7. свеска *Бранич од зараза* (1886),³⁷ свеска 14. *Недеља и љразници* (1887),³⁸ свеска 18. *Пијансџиво* (1888),³⁹ свеска 88. *Трудна жена* (1899), свеска 89. *Породиља* (1899), свеска 92. *Деџе у љрвој љодини живоџа* (1900).⁴⁰ Матичин секретар, књижевник, историчар и политичар Васа Стајић покренуо је 1921. године иницијативу

³³ РОМС, ЗП, Милан Јовановић Батут – Матици српској, 10. VIII 1879. (инв. бр. 19.689).

³⁴ Ж. Милисавац, *Истџорија Матџице срџске*, III, 70.

³⁵ За ово дело сам Батут каже како у њему: „расправља сва важнија питања из личне и домаће иџијене на начин, како би га и неук сељак могао разумети”. М. Јовановић Батут, „Матица српска и здравствено унапређење нашег народа”, у: *Матџица срџска 1826–1926*, Матица српска, Нови Сад 1927, 453.

³⁶ У овој књиџици аутор даје практичне поуке народу шта може и шта би требало да се чини када се појави нека болест у нечијој кући, околини или у читавом друштву. Исто, 454.

³⁷ У овом делу Батут указује на опасности од заразних болести и колико је важно да се поштују препоруке и наредбе о спречавању њиховог ширења, јер су оне велики непријатељ опстанка народа, поготово малобројних и економски слабих. Батут даје савет „Чим их где осетиш или видиш причувај се, а причувај и другог по ономе што си већ видео, научио и што ћеш још научити”. Као и у другим својим сличним делима користи и народне мудрости, даје очинске савете, а највећи акценат ставља на превентиву. С. Борјановић Жижџић, „Патријарх здравствене културе нашој деци”, у: *Зборник радова Трећеџ научноџ скуџа 800 љодина срџске медицина*, (ур. Брана Димитријевић), Infinitas, Српско лекарско друштво, Београд 2012, 101–102.

³⁸ Аутор је у овој својој књиџици истакао: „верско празновање као веома важну хигијенску меру за одржање снаге и здравља; као дане телесног одмора и душевног препорођаја, као дане за прикупљање нових снага и нове задаће а не као дане неумерености и разврата, пијанства и злочина, којима се затире велики део народног телесног и душевног капитала”. М. Јовановић Батут, „Матица српска...”, 455.

³⁹ За дело *Пијансџиво* заинтересовала се чешка читалачка публика и оно је постало прво Батутово дело које је преведено на чешки језик, а штампано је у Прагу 1888. године. В. Грујић, н. д., 46.

⁴⁰ Ј. Николић, *Библиоџрафија Матџице срџске 1826–1949*, књ. I, Матица српска, Нови Сад 1976, 33, 35–36, 40, 50, 52.

да се помену те три предратне Батутове књижице о трудној жени, породиљи и одојчету поново издају у једној књизи. Батут се захвалио Матици „на ласкавом признању и тако лепој пажњи” према његовом делу и прихватио обавезу да припреми рукопис с извесним проширењима и допунама, иако је био преоптерећен обавезама као декан и професор Медицинског факултета у Београду.⁴¹ Тако је у оквиру „Књига за народ” као свеске 150, 151. и 152, уз одређене организационе потешкоће, објављено још једно запажено Батутово дело *Мајћи и дејте (Трудна жена – Породиља – Одојче)* носећи као годину издања 1922.⁴²

У *Календару Мајице српске за годину 1904*. Батут се у сталној рубрици о здрављу *Здравац* јавио чланком „Јектика и брак”, где пише о настанку, ширењу и лечењу туберкулозе, објашњава колике су опасности од ове болести и указује на превентивне мере. Како у овом, тако и у свим својим делима чији циљ је био да се народ поучи у питањима здравствене културе и заштите, он је на популаран начин тумачио и врло стручне појмове, настојећи да буду разумљиви и обичном човеку. Батут се није увек бавио оригиналним темама, али је начин на који их је обрађивао био веома специфичан и у свом изразу импресиван.⁴³

Уочи балканских и Првог светског рата Батут је одржавао везу с Матицом, а нарочито с њеним секретаром и књижевним историчаром Тихомиром Остојићем, који је Батуту био близак у многим ставовима везаним за друштвени и културни живот нашег народа. Тако се у новембру 1911. године Остојићу обратио из Париза и молио га да му пошаље податке да ли је лекар Љубомир Радивојевић био члан Књижевног одељења или Управног одбора Матице српске.⁴⁴ После неколико дана Батут се захвалио Остојићу на обавештењу и најавио могућност свог доласка у Нови Сад и Матицу како би потражио неке податке у њеној библиотеци.⁴⁵ О Љ. Радивојевићу, истакнутом јавном раднику, добротвору и члану Матице српске, он је убрзо написао једну студију која је објављена у Београду 1912. године. Батут се Остојићу обратио и у септембру 1913. године када му је писао о пројекту за оснивање Медицинског факултета у Београду и другим културним збивањима.⁴⁶

Почетком Првог светског рата на Матицу српску, као и на друге српске културне организације, аустроугарске власти гледале су с подозрењем због

⁴¹ РОМС, ЗП, Милан Јовановић Батут – Васи Стајићу, 11. IV 1921. (инв. бр. 8.211).

⁴² Око штампања ове књиге било је доста натезања. Штампарија *Заставе* одштампала је почетком 1922. године прва два табака, али је уследио застој због недостатка хартије. Ово је веома узнемирило Батута који у току године пише Стајићу: „Доста је. Година дана штампа се књига... да сам знао да ћете тако оклевати, не бих је дао Матици”. Тек после бројних интервенција штампање је настављено наредне године, али је тражена виша цена. После мучних преговарања марта 1923. управа Матице српске коначно је пристала на нове услове. Књига је почетком маја изашла из штампе у чак 15.000 примерака и разаслата претплатницима и члановима Матице, која је аутору благовремено исплатила договорени хонорар. РОМС, ЗП, Милан Јовановић Батут – Васи Стајићу, 24. VIII 1921. (инв. бр. 11.542), 13. XII 1922. (инв. бр. 8.218), 19. VII 1923. (инв. бр. 8.217); Д. Попов, *Историја Мајице српске*, IV део, 1918–1941, Матица српска, Нови Сад 2001, 244–245.

⁴³ М. Јовановић Батут, „Јектика и брак”, у: *Календар Мајице српске за годину 1904*, Матица српска, Нови Сад 1904, 66–77; П. Јовић, н. д., 10.

⁴⁴ РОМС, ЗП, Милан Јовановић Батут – Тихомиру Остојићу, 21. XI 1911. (инв. бр. 158).

⁴⁵ Исто, 27. XI 1911. (инв. бр. 159).

⁴⁶ Исто, 24. IX 1913. (инв. бр. 5.475).

њиховог националног предзнака. Матичини послови су обустављени, тј. сведени претежно на преписку са новосадским великим жупаном Белом Матковићем (који је постављен за владиног комесара у Матици), са градском и пограничном полицијом и државним тужиоцем. Испитиван је целокупан Матичин рад, пре свега задужбине и веза са сарајевском Просвјетом, а секретар Остојић је интерниран и убрзо је морао да поднесе оставку. Комесар је у августу 1915. године наредио да се из чланства брише неколико угледних матичара: Гига Гершић, Лаза Станојевић, Ђорђе Радић, Јован Радонић, Станоје Станојевић, Лазар Томановић, Јован Туроман, као и Милан Јовановић Батут. Ово је образложио тиме да они као страни држављани не могу бити чланови Матице српске. Тражио је и записнике с главних скупштина на којима су поменути појединци бирани, као и податке да ли су позивани на седнице и скупштине, те да ли су на њих долазили. Матица је на ове захтеве одговорила крајем септембра исте године сачинивши дуг и опширан извештај с 25 прилога (записника и других докумената). На тај извештај није никада добила никакав одговор.⁴⁷

После првог светског рата Матица српска је тражила своје место у новим политичким, друштвеним и културним околностима насталим после стварања Краљевине СХС. Током 1921. године у Матици су се водиле расправе о њеној евентуалној реформи и увођењу Научног одсека, што је нарочито заговарао секретар Васа Стајић. Међу потенцијалним члановима овог одсека требало је да се нађу Јован Цвијић, Владимир Ђоровић, Тихомир Ђорђевић, Богдан и Павле Поповић, Јован Радонић, Слободан Јовановић, Станоје Станојевић, као и Милан Јовановић Батут. Међутим, ова идеја остала је неостварена.⁴⁸

Приликом припреме споменице о стогодишњици оснивања Матице српске она се обратила неколицини својих истакнутих чланова како би написали пригодне чланке за ову свечану публикацију. Батут се одазвао позиву и за споменицу приложио рад „Матица српска и здравствено унапређење нашег народа”.⁴⁹ У њему указује на поједине Матичине публикације, као и на прилоге објављене у *Лейпцигу* током читавог периода његовог постојања, тј. од 1824. године. На овом месту Батут, поред својих радова, помиње и многе друге ауторе који су за предмет свог интересовања имали бројно стање и напредовање српског народа, природно и социјално одабирање при склапању брака, материјални живот народа, заразне болести, борбу против

⁴⁷ Ж. Милисавац, *Историја Матице српске*, III, 517–518.

⁴⁸ Д. Попов, н. д., 179.

⁴⁹ Матица се Батуту с молбом за сарадњу на споменици обратила средином јануара 1925. године, на шта је он крајем месеца потврдно одговорио. У септембру исте године замољен је да рад достави до средине новембра, а Батут је убрзо одговорио да ће бити у могућности да поштује постављени рок. Због разних околности прослава стогодишњице и објављивање споменице морали су бити одгођени за 1927. годину, а у августу 1926. Батутов рад још није био стигао. Тада му је упућено још једно писмо са захтевом да коначно заврши чланак, јер није било могућности за даље одлагање, а скоро сви рукописи били су пристигли. У име Матице преписку је водио секретар Марко Малетин. РОМС, ЗП, Марко Малетин – Милану Јовановићу Батуту, 7. II 1925. (инв. бр. 14.753), 12. IX 1925. (инв. бр. 14.754), 10. VIII 1926. (инв. бр. 14.750); Милан Јовановић Батут – Матици српској, 29. I 1925. (инв. бр. 14.751), 19. IX 1925. (инв. бр. 14.752).

алкоголизма и тровања дуваном, лечење оболелих, старање о сиромашнима, мењање застарелих погледа на живот и здравље.⁵⁰

За свој целокупан рад на научном, просветном, друштвеном и општекултурном пољу Милан Јовановић Батут је још за живота добио велики број значајних признања, како у земљи, тако и у иностранству. Високо ценећи његове заслуге на пољу здравственог просвећивања народа, Матица српска га је поводом своје стогодишњице 1927. године изабрала за почасног члана као знак нарочитог поштовања. Овом приликом за почасне чланове изабрано је више од 50 истакнутих појединаца, међу којима су били: научници светског гласа Никола Тесла, Михајло Пупин и Милутин Миланковић; историчари Станоје Станојевић, Никола Радојчић, Јован Радонић, Димитрије Руварац и Владимир Ђоровић; књижевници и историчари књижевности Богдан и Павле Поповић, Владимир Назор, Светислав Стефановић, Милета Јакшић, Вељко Петровић и Исидора Секулић; етнологи Јован Ердељановић и Тихомир Ђорђевић; ликовни уметници Иван Мештровић, Урош Предић и Паја Јовановић, као и слависта Александар Белић.⁵¹

У част осамдесетогодишњице, сада већ почасног Матичиног члана Милана Јовановића Батуца, која је обележена 1927. године, Матицу је на свечаној академији приређеној на Народном универзитету представљала делегација у саставу: Радивој Врховац, педагог, класични филолог, књижевни историчар и председник Матице српске, Лазар Марковић, лекар, писац и члан Матичиног Управног одбора и Дора Киселички чланица Управног одбора Матице напредних жена. Они су у присуству слављеника изrekli и пригодне беседе.⁵²

После увођења Шестојануарске диктатуре у држави 1929. године, међу Матичиним члановима избили су сукоби засновани пре свега на политичкој основи око руковођења њеним пословима. Главни заступник режимске политике био је социолог, политичар и професор Правног факултета у Суботици Мирко Косић, којег су припадници ове струје истурили као противкандидата за председника Радивоју Врховцу. У борбу око Матице укључили су се и њени чланови из Београда. Милан Јовановић Батут, као један од најугледнијих матичара, предводио је групацију која је тражила начин да се превазиђу сукоби и неспоразуми. Он је председавао састанком одржаним у августу 1929. године у Београду где су се чланови саветовали како да се помогне најстаријој српској културној установи ради одржавања њеног угледа који је уживала у читавој земљи. Батут је истакао да је дужност београдских чланова да „својим помирљивим држањем и сарадњом” допринесу да се унесе нови дух у Матицу, на линији мирења разних струја.⁵³ Батутова група се убрзо поново састала и одлучила да пошаље делегацију у Нови Сад како би се сагледало право стање ствари и покушало приближавање супротстављених ставова. На још једном састанку саслушан је извештај изасланика, а присутни чланови нагињали су више ка подршци старом председнику Врховцу

⁵⁰ М. Јовановић Батут, „Матица српска...”, 449–455.

⁵¹ Д. Попов, н. д., 341.

⁵² Исто, 360.

⁵³ Исто, 374.

у убеђењу да овај „национални борац и супериорни интелектуалац” може Матици да служи „на част и понос”.⁵⁴ Сам Батут био је све време најистакнутији заговорник измирења завађених страна и упорно се залагао да се још једном покуша доћи до помирења, а ако се не успе, онда нека чланови гласају по свом личном уверењу за кога хоће. Како је публициста Велимир Никашиновић писао архивисти, књижевнику и Матичином функционеру Трифуну Триви Милитару, Батутова уводна реч на једном од састанака била је „неодређеног правца, он је био за смиривање и помирење, а узгредно је одао и признање Врховцу, не противећи се ни другом кандидату”.⁵⁵ Напослетку је на скупштини одржаној у октобру 1929. већинску подршку чланства добио стари председник Радивој Врховац.

Свој последњи ауторски рад који је објавио у Матици српској Батут је насловио „Биотичка вредност људског материјала у племену, народу и држави”. Овај текст појавио се у *Летопису Матице српске* 1930. године уз ознаку да је један из низа чланака различитих аутора у оквиру рубрике *Проучавање народа*. У њему Батут разрађује тезу да је „разлика између посебних и колективних органских индивидуа у томе што прве већ по својој физиолошкој организацији морају у одређеном – кад мањем кад већем – размаку времена отпасти и пропасти, а друге не”.⁵⁶ Према Батуту, овај основни закон органске природе влада и животом људских заједница и целог људског рода. На крају чланка он закључује: „само по вредности и биотичком дигнитету наслеђених, урођених, васпитањем и школовањем стечених и приновљених или усавршених телесних и душевних особина људског материјала цени се вредност народа и држава”.⁵⁷

У знак дубоког поштовања и пијетета према Милану Јовановићу Батуту Матица српска је преко своје делегације била присутна и на његовој сахрани.⁵⁸

* * *

Блиске везе Милана Јовановића Батута и Матице српске датирају још од 1868. године када је он као студент медицине у Бечу постао текелијанац, тј. Матичин стипендиста. Матица је девет година касније наградила и штампала Батутово прво дело, које је за тему имало здравље и развој деце. Убрзо је постао њен члан (1880) и члан Књижевног одељења (1883), а у том периоду врло брижљиво је читао и рецензирао неколико радова других Матичиних аутора. У *Летопису* је објавио вредне чланке из медицинске терминологије, а круна сарадње Матице и Батута су његова поучна дела из области здравственог просвећивања штампана под Матичиним окриљем у едицији „Књиге за народ”. Написао је и запажен чланак у споменици о стогодишњици оснивања Матице, која га је 1927. године изабрала за свог почасног члана. Последње

⁵⁴ Исто, 376.

⁵⁵ РОМС, ЗП, Велимир Никашиновић – Триви Милитару, 6. XI 1929. (инв. бр. 44.801).

⁵⁶ М. Јовановић Батут, „Биотичка вредност људског материјала у племену, народу и држави”, *Летопис МС*, књ. 326, св. 1–2 (1930), 56.

⁵⁷ исто, 70 – 71.

⁵⁸ Ј. Поповић, „Д-р Милан Јовановић-Батут, почасни члан Матице српске”, у: *Годишњак Матице српске, календар за просбу 1941. годину*, Матица српска, Нови Сад 1940, 234.

забележено ангажовање Батута у деловању Матице српске збило се 1929. године када је деловао као помириатељ супротстављених ставова међу Матичиним члановима.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

DRAGAN TUBIĆ, Ма
Matica Srpska
Matice Srpske 1, Novi Sad, Serbia
E-mail: dtubic@maticasrpska.org.rs

MILAN JOVANOVIĆ BATUT AND MATICA SRPSKA

SUMMARY: The paper discusses the engagement of Dr. Milan Jovanović Batut within the activities of Matica Srpska. He had been Matica's scholarship holder from the Sava Tekelija fund since 1868, and his first work, *Zdravlje i napredak naše dece*⁵⁹, was awarded by Matica in 1877. He became a regular member in 1880 and a member of the Literary Department in 1883. For Matica, he evaluated the manuscripts of its editions and published important articles in medical terminology in the *Letopis Matice Srpske*⁶⁰. Matica published Batut's works in preventive medicine and hygiene in the edition "Books for the people". In the book *Spomenica 1826–1926*⁶¹, Batut wrote an article about Matica's work on the health improvement of our people. In 1927, this institution elected him her honorary member. When misunderstandings arose among the membership in the Matica in 1929, he stood out as a conciliator of opposing views.

KEYWORDS: Milan Jovanović Batut, Matica Srpska, "Books for the people", *Letopis Matice Srpske*, health enlightenment

⁵⁹ Health and progress of our children

⁶⁰ Matica Srpska Annual

⁶¹ Memorial book